

พัฒนาการของสุนทรียภาพ

4.1 ทฤษฎีแบบอัครวาท และอนัศวาท

ปรัชญาของศาสนาพราหมณ์เป็นแบบอัครวาท คือ เชื่อว่ามีอัครคา หรือ อากมน์ ซึ่ง เป็นวิญญาณอมตะหลักเปลี่ยนจากร่างเก่าเข้าสู่ร่างใหม่ในเวลาทีร่างเก่าแตกดับ และ อากมน์ของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรมาत्म หรือ พรหมณ์ซึ่งเป็นสิ่งสมบูรณ์ เทียงแท้ แน่นอน ไม่มีการแตกสลาย และเป็นพื้นฐานของปรากฏการณ์ทั้งปวง ร่างกาย มนุษย์เป็นของค่า การหมกมุ่นอยู่กับร่างกายทำให้เกิดอวิชชาปกคลุมจิตใจ จึงไม่สามารถ เข้าถึงสัจธรรมอันหมายถึงพรหมณ์ได้ ทำให้หลงผิดไปว่าตนเองนั้นเป็นสิ่งแตกต่างจาก พรหมณ์ อวิชชาซึ่งเอนกที่เป็นสาเหตุให้อากมน์ย่อยหรือเชื่อว่าत्मต้องเวียนว่ายตายเกิดอย่าง ไม่รู้จักจบสิ้น คือเมื่อเกิดวิชชาขึ้น อวิชชาที่จะหมกไป ความรู้สึกในความแตกต่าง ระหว่างตนเองกับพรหมณ์จะสิ้นสุดลง เชื่อว่าत्मก็จะบรรลุถึงสัจธรรม เข้าสู่ความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกับพรหมณ์

สำหรับพุทธปรัชญานั้นได้เสนอทฤษฎีใหม่ คือ อนัศวาท พระพุทธเจ้าทรง สอนเรื่อง อนัศวาท จะเห็นได้จากข้อความในอนัตตลักขณสูตรที่ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ ดังนี้

...คฺกุร ภิกฺขุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา คฺกุร ภิกฺขุทั้งหลาย ดารปณีจักโคเป็นอัครวาทแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงใจในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เกิด รูป ของเราอย่าใดเป็นอย่างนั้นเลย คฺกุร ภิกฺขุทั้งหลาย ก็ เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้นรูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และ บุคคลย่อมไม่ใดในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เกิด รูป

ของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ... เวทนาเป็นอนัตตา
...สัญญาเป็นอนัตตา ...สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา...¹

อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงอรรถาไว้มาก แต่อยู่ในระดับสมมติอรรถา ไม่ใช่ปรมัตถอรรถา เนื่องจากพุทธปรัชญาได้แบ่งความจริงออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับสมมติ และระดับปรมัตถ์ ในชั้นสมมตินั้นมีสิ่งต่าง ๆ อยู่จริง แต่ในชั้นปรมัตถ์สิ่งต่าง ๆ นี้อยู่ในรูปของสภาวธรรมที่มีความแปรปรวน ทุกสิ่งประกอบด้วยธาตุ 4 สำหรับมนุษย์ หรือสิ่งที่มีชีวิตนั้นนอกจากจะประกอบด้วยธาตุ 4 แล้ว ยังมีอากาศธาตุและวิญญาณธาตุอีก ด้วย การที่สิ่งต่าง ๆ มีส่วนประกอบที่คล้ายคลึงกันนี้ ทำให้มีธรรมชาติที่เหมือนกัน คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตา ซึ่งเรียกว่า สามัญญลักษณะ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็น ลักษณะของสังขตธรรม (สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง) ส่วนอสังขตธรรม (สิ่งที่ไม่ปัจจัยปรุงแต่ง) คือ สิ่งสมบุรณ์ตามธรรมชาติของพุทธปรัชญานั้นมีความเที่ยงแท้ ไม่เป็นทุกข์ แต่ก็เป็นอนัตตาเช่นกัน การอธิบายหลักอนัตตานั้น พุทธปรัชญาเริ่มจากการวิเคราะห์ส่วนประกอบของตัวตนหรือ เบญจขันธ์ แล้วก็พบว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนหรือมนุษย์ประกอบด้วย ส่วนต่าง ๆ อันเป็นสังขตธรรมซึ่งเสื่อมสลายไถ่เมื่อส่วนประกอบนั้นแยกจากกัน แสดงถึงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่ตัวตน นอกจากนี้เมื่อส่วนต่าง ๆ สลายไปแล้ว ก็ไม่มี อัตตาเป็นแก่นสารอยู่เบื้องหลังส่วนประกอบนั้น ๆ เลย แสดงถึงความว่างเปล่า ที่ว่า มนุษย์ว่างเปล่า หมายความว่า ในชั้นปรมัตถ์แล้ว ไม่มีสัตว์ บุคคล มีแต่สภาวธรรมซึ่ง เกิดขึ้นเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย แต่เมื่อบุคคลเกิดอุปาทานยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น คือ ยึดว่าเบญจขันธ์ เป็นตัวตน และยึดว่าอารมณ์ที่ถูกรับรู้หรือโลกนั้นเป็นสิ่ง เกี่ยวเนื่องกับตน โดยที่สภาพแท้จริงแล้วมันไม่ได้เป็นเช่นนั้น จึงทำให้เกิดทุกข์ ดังที่ พระพุทธเจ้าคริสต์ตามภิกษุทั้งหลายว่า

¹"อนัตตลักขณสูตร" วิ. มทา. 6/20/32-34.

... เธอทั้งหลายพึงเข้าไปยึดถืออัครความพลาทานซึ่งไม่เป็นที่ยังเกิดความโศก ปรีเหวะ ทุกข โสมนัส และอุปายาส เธอทั้งหลายเห็นอัครความพลาทานซึ่งไม่เป็นที่ยังเกิดความโศก ปรีเหวะ ทุกข โสมนัส และอุปายาส หรือไม่

ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เห็นอัครความพลาทานซึ่งไม่เป็นที่ยังเกิดความโศก ปรีเหวะ ทุกข โสมนัส และอุปายาส...²

ความรู้สึกที่ว่า มีอัครทานนี้เป็นความรู้สึกด้วยความสำคัญผิดที่เกิดจากอวิชชาที่ไปยึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ถูกใจตนว่าเป็นอัครทาน³

4.2 ความคิดเรื่องศูนยตาของพระพุทธเจ้าและท่านอัครโฆษะ

จากความคิดที่ขัดแย้งกันของอัครความ และอัครทานนี้เองทำให้นาคารชุนเกิดความคิดว่า ปรินญาทุกระบบล้วนแต่เป็นความคิดที่เกิดมาจากความลำเอียงส่วนบุคคล ซึ่งทำให้ปรินญาแต่ละระบบเต็มไปด้วยอคติ ต่างก็คิดว่าความคิดของตนถูกต้อง ต่างก็มีเหตุผลเป็นของตนเอง ด้วยเหตุนี้กล่าวนี้ นาคารชุนจึงวิเคราะห์ปรินญาทุกระบบโดยใช้วิภาววิธีได้แสดงให้เห็นว่าปรินญาทุกระบบมีความขัดแย้งอยู่ในตนเอง และสรุปว่าทุกอย่างเป็นสูญ โดยพิจารณาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในมัชฌิมนิยาย อุปริปัตตาสกัที่ตรัสว่าแสงสว่างของตะเกียงเกิดขึ้นเนื่องจากผลรวมของน้ำมัน ไฟ และไส้ตะเกียง ในตัวแสงสว่างเองแล้วไม่ได้เป็นอะไร แสงสว่างไม่ได้มีอยู่ในน้ำมัน หรือไม่ได้มีอยู่ในไส้ตะเกียง แต่แสงสว่างมีอยู่ในผลรวมของน้ำมัน ไฟ และไส้ตะเกียง⁵ ก็เหมือน

²"อลคัททูปมสูตร" ม. ม. 17/283/310.

³พุทธทาสภิกขุ, พุทธานุสึณี บรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม, ตุลาคม 2496 (ธนบุรี: โรงพิมพ์หมื่นเฮง (สาขา), 2502), หน้า 69.

⁴กุรยลละเอียกในบทที่ 3.

⁵"ชาตุวิภังคสูตร" ม. อุปริ. 14/692/377.

กับสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ที่ไม่ได้เป็นอะไรเลยในตัวของมันเอง จะเกิดขึ้นเองไม่ได้ ของอาศัยเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น ดังนั้นทุกสิ่งจึงไม่เป็นสิ่งแท้จริงและเป็นมายา แม้แต่สังขตธรรมคือนิพพานก็มีสภาพ เช่นเดียวกับสังขตธรรมคือสญ จากจุดนี้เองที่ทำให้ นาคารชุนตีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่าทุกสิ่งเป็นมายา เป็นสุนยตา คือสิ่งทั้งหลายของอาศัยซึ่งกันและกัน จึงจะเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ นาคารชุนยังได้รับอิทธิพลในทางความคิดจากอัสวโฆษะในเรื่องสุนยตาอีกด้วย

ท่านอัสวโฆษะ เป็นนักปรัชญานิกายมหายานคนแรกที่อธิบายว่าความจริงแท้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด เป็นสิ่งที่อยู่เหนือการอธิบาย ฉะนั้นเราจึงไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าความจริงแท้มีอยู่ หรือไม่มีอยู่ หรือทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่ หรือไม่ทั้งสอง เหตุผลไม่สามารถจะทำให้เราเข้าถึงความจริงแท้ได้ เมื่อความจริงแท้เกิดขึ้น เราก็จะพบว่าสิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นจริงเฉพาะทางคาณปรากฏการณ์เท่านั้น เพราะต้องอิงอาศัยสิ่งอื่นในการดำรงอยู่ สิ่งที่เป็นจริงจะต้องเป็นสิ่งที่ยังดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ท่านอัสวโฆษะยังกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนพระอาทิตย์ที่ฉายแสงให้เห็นถึงการตรัสรู้ซึ่งเป็นการทำลายความมืดมิดของอวิชชาให้หมดไป และผู้ที่สืบต่องานของพระพุทธเจ้าในการช่วยสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ก็คือ พระโพธิสัตว์

จากความคิดของท่านอัสวโฆษะที่ว่า ความจริงแท้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือการอธิบาย และเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด ทำให้นาคารชุนนำมาพัฒนาต่อจนกลายเป็นความคิดในเรื่องสุนยตา⁶

4.3 นาคารชุนและหลักคำสอนของสุนยวาท

นาคารชุนเป็นผู้ตั้งสุนยวาทขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อประมาณ พ.ศ. 693 ท่านถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ ที่เมืองวิชรพ ในตอนใต้ของประเทศอินเดีย มีนิยายเรื่อง

⁶Chandradhar Sharma, A Critical Survey of Indian Philosophy (Delhi: Motilal Banarsidass, 1964), pp. 84-87.

หนึ่งอธิบายถึงคนกำเนิดชื่อของท่านว่า เพราะเกิดไต่คนไม้อรชุน และพญานาคไต่ส่งสอน ท่านควยศาสตร์ที่ลบล้างที่นครบาดาลไต่สมุทร นิยายเรื่องนั้นยังกล่าวต่อไปอีกว่า ในขณะที่ พระพุทธเจ้าทรงส่งสอนมนุษย์ควยคำสอนง่าย ๆ แบบเฉรวาท พระพุทธองค์ทรงสอนธรรมที่ลึกซึ้งกว่าบนสวรรค์ และคำสอนดังกล่าวนี้พญานาคเป็นผู้รักษาไว้ ในที่สุดนาคอารชุนก็เป็นผู้นำธรรมอันลึกซึ้งนี้กลับมายังโลกมนุษย์ หนังสือที่สำคัญที่นาคอารชุนแต่งมี มัชฌิมิก-ศาสตร์ ทวาทศนิกายศาสตร์ และมหาปรัชญาปารมิตาศาสตร์ นักปรัชญาที่สำคัญของ ศูนย์วาทมี อารยเทวะ พุทธปาลิตะ ภาววิเวก จันทรกีรติ และसानติเทวะ ศูนย์วาทเจริญรุ่งเรืองในไต่ประเทศอินเดียกว่า 800 ปี จึงไต่แตกแยกออกเป็น 2 นิกาย คือ

4.3.1 สวคันทวิกะ เชื่อว่า การไต่แย่งจะทำให้บรรลุดุสัทธิธรรมไต่

4.3.2 ประสังคิกะ อธิบายคำสอนของนาคอารชุนว่าเป็นลัทธินิเสธ ไม่ยอมรับทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ โดยถือว่าการตีความของทนนี่ยอมรับเป็นข้อพิสูจน์อยู่แล้ว ไม่ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นที่ผิดไต่จากตน⁷

ศูนย์วาทเสนอความคิดใหม่ทั้งทางคานศาสนาและปรัชญา คือ การปรารภนาค พุทธภูมิโดยการบำเพ็ญคน เป็นพระโพธิสัตว์และความคิดเรื่องศูนย์วาท

ทางคานศาสนา ศูนย์วาทเปลี่ยนแนวความคิดในการบรรลุนิพพานจากการเป็นพระอรหันต์มาเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้ที่ปรารภนาคพุทธรภูมิโดยการบำเพ็ญคน เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องมีความกล้าที่จะรับทุกขแทนสรรพสัตว์ไต่ คือ ต้องตั้งปณิธานว่า หากยังมีสัตว์ที่ยังคงตกทุกข์ไต่ไต่กายกอยู่ ก็จักไม่ขอบรรลุดุสัทธิธรรม คือ จะเป็นคนสุดท้ายในการตรัสรู้ ผู้ที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ไต่จะต้องมีคุณธรรมที่เรียกว่าบารมี 6 คือ

⁷ Edward Conze, Buddhism : Its Essence and Development

(New York: Harper & Row, 1959), pp. 124-125.

1. ทานบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องสละทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นทรัพย์หรืออวัยวะหรือชีวิต เพื่อสัตว์โลกได้โดยไม้อาลัย

2. ศีลบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องรักษาศีลอย่างถูกต้องสมบูรณ์ และช่วยสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ทุกกรณี

3. ขันติบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องสามารถอดทนต่อความทุกข์ยากได้ทุกชนิด และไม่มีโกรธ หรือแสดงกริยาอาการไม่พอใจ

4. วิริยบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องไม่ย่อท้อต่อพุทธภูมิ และไม่รู้สึกเหนื่อยหน่ายหรือระอ้าในการช่วยสัตว์โลก

5. สมาธิบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องสำเร็จในฌานสมาบัติทุกชั้น

6. ปัญญาบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องเห็นแจ้งในมุกคณศูนยตา และธรรมศูนยตา⁸ นอกจากนี้ พระโพธิสัตว์ยังจะต้องผ่านภูมิทั้ง 10 ที่เรียกว่าทศภูมิอีกด้วยดังนี้คือ

1. มูหิตาภูมิ ในภูมินี้พระโพธิสัตว์ก้าวผ่านความคิดแคบ ๆ เกี่ยวกับนิพพานส่วนบุคคล ไปยังความคิดที่สูงกว่าในการมุ่งพุทธภูมิ เพื่อที่จะปลดปล่อยมนุษย์ให้พ้นจากอวิชชาอันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ ในภูมินี้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหนักในทานบารมี

2. วิมลภาภูมิ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญแต่สิ่งที่มีบริสุทธิทั้งงาม ละทิ้งสิ่งที่ไม่บริสุทธิทั้งปวง บำเพ็ญหนักในศีลบารมี

3. ประภาการวิภูมิ พระโพธิสัตว์มองเห็นถึงความไม่คงทนถาวรของสิ่งทั้งหลาย และมีความออกหลันต่อทุกสิ่ง บำเพ็ญหนักในขันติบารมี

4. อรรณัจฉิมตภิภูมิ พระโพธิสัตว์มีความเพียรอย่างแรงกล้าในการบำเพ็ญคุณธรรมเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ มีวิริยบารมีเป็นใหญ่

⁸ เดอเวอว์ค คองเซ, พุทธศาสนประวัติสังเขป แปลจาก A Short History of Buddhism โดยนักศึกษาศาสนาการศึกษามหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2516), หน้า 59-60.

5. ทุรชยาภุมิ ในภุมินี้พระโพธิสัตว์มีสมาธิบารมีเป็นใหญ่ และตรัสรู้โดยการใช้สมาธิ

6. อุภิมุชฺฌิมิ ในภุมินี้พระโพธิสัตว์เผชิญหน้ากับความ เป็นจริง กระทบถึง สำนัญลักษณะของปรากฏการณ์ทั้งหมด บำเพ็ญหนักใหม่โดยบารมีรู้แจ้งในปฏิจสมุปบาท

7. ทุรังกมาภุมิ พระโพธิสัตว์เห็นแจ้งในนิพพานแล้ว แต่ยังไม่ได้เข้าสู่ นิพพาน เพราะยังคงต้องช่วยปลดปล่อยความทุกข์ของสรรพสัตว์เสียก่อน พระโพธิสัตว์ บำเพ็ญหนักในอุบายบารมี

8. อจลภุมิ พระโพธิสัตว์มีประสบการณ์เกี่ยวกับความสงบในการไม่มีจุดเริ่มต้น ของปรากฏการณ์ทั้งหมด และรู้อย่างละเอียดในวิวัฒนาการและการไม่วิวัฒนาการของ จักรวาล บำเพ็ญหนักในอธิษฐานบารมี

9. สาธุเมทธิภุมิ ในภุมินี้พระโพธิสัตว์จะเข้าใจและรู้ถึงความปรารถนาและความ คึกของมนุษย์ และจะสอนมนุษย์เหล่านั้นตามระดับความสามารถของแต่ละบุคคล บำเพ็ญ หนักในพลบารมี

10. ชรรวมเมชฺฌิมิ พระโพธิสัตว์มีความรู้เกี่ยวกับการเข้าฌาน รู้ถึงความสลับ ของภาวะแห่งการมีอยู่ และบรรลุถึงความ เป็นพุทธ เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ในภุมินี้ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญหนักในญาณบารมี⁹

ทางคำปรัชญา นาคารชุนมีทรรศนะว่า สังขธรรมและอสังขธรรมมีสภาพ เหมือนกัน คือ ศูนย์ตา (สรวู ศูนย์) ไม่มีอะไรที่มีอยู่ได้โดยตัวของมันเอง โดย ปราศจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง แม้กระทั่งนิพพานก็เป็นมายา สิ่งที่นาคารชุนปฏิเสธ คือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹Jaideva Singh, Introduction to Madhayamaka Philosophy (Varanasi: Bharatiya Vidya Prakashah, 1968), pp. 31-32. และ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499), หน้า 13-14.

สิ่งที่มีอยู่ไต่ควยตนเอง สิ่งที่มีอยู่ควยตัวของมันเองนี้หมายรวมถึงอาคัมมันต์ ชาติ ชาติ อายุคนะ และนิพพานควย นาคารชุนกล่าวว่ พุทธศาสนาทุกนิกายปฏิเสธความมีอยู่ของ อาคัมมันต์ แต่กลับไปยึดมั่นในชาติ ชาติ อายุคนะ ว่ามีอยู่ควยตัวของมันเอง นอกจากนี้ ยังไปเห็นว่ามิกิเลสที่จะกองละ มีนิพพานที่จะกองบรรลุ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิด นาคาร- ชุนกล่าวว่ สิ่งที่มีอยู่ควยตัวของมันเองจะกองเป็นอิสระ ไม่อาศัยเหตุปัจจัยในการ เกิด ขึ้นและดำรงอยู่ และจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ซึ่งหาก เป็นเช่นนั้นก็จะ เป็นการขัดคอกฎ บัญญัติของการของพุทธศาสนาที่ว่ สิ่งทั้งปวงย่อมกองอาศัยเหตุปัจจัยประกอบกัน จึงจะ เกิด ขึ้นได้ มิได้มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่อย่างโดดเดี่ยว ดังนั้น ถ้าถือว่า มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่อย่าง โดดเดี่ยว ก็ย่อมถูกพิจารณาว่าเป็นฝ่ายลัสสทธิทธิไป แต่ถ้ามีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงขาดสูญ ปฏิเสธบาปบุญคุณโทษ ก็จักเข้าเป็นฝ่ายอุจเฉททธิทธิ หลักปรัชญาของศูนย์วาทจึงไม่เป็น ทั้งฝ่ายลัสสทธิทธิ เพราะแสดงถึงความจริงว่ สุรวมม์ ศูนย์มม และไม่เป็นอุจเฉททธิทธิ เพราะรับรองสมมติบัญญัติที่ว่ สิ่งทั้งหลายต่างก็อาศัยเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น นาคารชุน เชื่อว่าการที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ จะกองอยู่ตรงกลางระหว่างลัสสทธิทธิและอุจเฉท ทธิทธิ ดังนั้นศูนย์วาทจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ มาชยมิก ซึ่งหมายถึง การเดินสาย กลาง¹⁰

ลักษณะที่เด่นชัดของปรัชญามาชยมิก คือ การเสนอความคิดเกี่ยวกับศูนย์วาท คือ ยืนยันว่ความเป็นจริงเป็นสูญ คำว่ "สูญ" เป็นคำที่สับสนมากในพุทธปรัชญา ผู้ที่ ไม่ได้ยึดถือพุทธศาสนาจะแปลคำว่สูญไปในความหมายที่เป็นอุจเฉททธิทธิ คือ ความคิดที่ว่ สิ่งทั้งปวงขาดสูญ ความเป็นจริงแล้วศูนย์คามิใดหมายความเช่นนั้น แต่หมายถึง ความว่างเปล่า และเป็นสิ่งเกี่ยวกับนิพพานซึ่งเป็นสิ่งสมบูรณ์ควย ศูนย์คาเป็นความรู้สึกที่สงบ และจะกองกระหนกไต่ควยตนเองเท่านั้น นาคารชุนอธิบายคุณสมบัตินี้ของศูนย์คาดังนี้คือ

¹⁰ เสถียร โพธิ์นันทะ, เรื่องเดิม, หน้า 76-80.

1. อุปถัมภ์ เป็นประสบการณ์ที่เราไม่สามารถจะถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ เป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคลซึ่งทรงรูด้วยตนเอง

2. สันตะ มีธรรมชาติสงบเย็น

3. ปรปักษ์ใจ อุปญัจฉิ เป็นสิ่งที่อธิบายด้วยคำพูดไม่ได้

4. นิรวักลปะ เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด

5. อนานาวาระ เป็นสิ่งที่ไม่มีทวิภาพ

เราจะเข้าใจเรื่องศูนยตาได้อย่างชัดเจน ถ้าพิจารณาถึงเรื่องสวางาวะไปพร้อม ๆ กัน สวางาวะหมายถึงการมีธรรมชาติที่เป็นของตนเอง จันทรก็เรียกได้ว่าในพุทธปรัชญามีการใช้คำว่า "สวางาวะ" ใน 2 ความหมาย คือ

1. สวางาวะเป็นสาระสำคัญของสิ่ง ๆ หนึ่ง ตัวอย่างเช่น ความร้อนเป็นสวางาวะ หรือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของไฟ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถ้าคุณสมบัตินั้นแยกออกจากวัตถุเมื่อไร วัตถุนั้นก็จะเปลี่ยนไป คือ ถ้าเราเอาความร้อนออกจากไฟ เราก็คงจะไม่เรียกสิ่งนั้นว่าไฟอีกต่อไป คุณสมบัติเช่นนี้เราเรียกว่า สวางาวะ เป็นคุณสมบัติที่ติดอยู่กับวัตถุนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลา

2. สวางาวะเป็นสิ่งที่เป็นจริงในตัวเอง มีธรรมชาติเป็นของตนเอง นั่นคือเป็นสิ่งที่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้น ไม่มีเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น และเป็นอิสระโดยไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น

มาขมึนปฏิเสศความหมายอันแรกของสวางาวะ คงยอมรับแต่เพียงความหมายหลังเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมาขมึนเห็นว่า สวางาวะในความหมายที่เป็นคุณสมบัติของสิ่งหนึ่งนั้นยังคงเป็นสิ่งสัมพันธ์ คือ ความร้อนซึ่งเป็นคุณสมบัติของไฟจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง เช่น ไม้ขีด และไม้ขีดเกียง เป็นต้น ฉะนั้นมาขมึนจึงยอมรับสวางาวะในความหมายที่เป็นความจริงสูงสุดเท่านั้น

เราสามารถจะเข้าใจความหมายของศูนยตาได้จาก 2 ทรรศนะ คือ

1. จากทรรศนะของโลกแห่งปรากฏการณ์ คือ สวางาวะ - ศูนยตา ซึ่งหมายถึงการปราศจากสวางาวะ จึงไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง ต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น

โลกแห่งปรากฏการณ์ไม่ใช่โลกแห่งความจริงแท้ แต่เป็นโลกแห่งความสัมพันธ์ ทุกอย่าง
 ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดที่มีความเป็นจริงในตัวเองอิสระจากที่อื่น
 ต้องอิงอาศัยเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ นาคารชุนกล่าวว่า ไม่มีการผลิตที่แท้
 จริง มีแต่การแสดงให้ปรากฏขึ้นของสิ่งหนึ่งโดยอาศัยเหตุปัจจัย และไม่มีความสัมพันธ์กัน
 ทางกันเหตุผลอย่างแท้จริงระหว่างสิ่ง 2 สิ่ง เป็นแต่เพียงการอาศัยซึ่งกันและกัน
 ความสัมพันธ์กันทางเหตุผลไม่ได้หมายถึงลำดับของความเป็นจริงทั้งหลาย เป็นแต่เพียง
 ลำดับ เหตุการณ์ของสิ่งที่ปรากฏเท่านั้น ทุกสิ่งเป็นแต่เพียงการปรากฏ ฉะนั้นกฎแห่งเหตุ
 ผล หรือปฏิจจสมุปบาทก็คือศูนยตา หรือความว่างเปล่าจากทุกสิ่ง หรือความสัมพันธ์นั่นเอง

2. จากทฤษฎีของสิ่งสมบูรณ คือ ปรปัญจะ - ศูนยตา ซึ่งหมายถึงการ
 ปราศจากปรปัญจะ หรือเป็นอิสระจากความคิดและความหลายหลาก คือ ศูนยตาเป็นสิ่งที่
 ไม่สามารถจะบรรยายได้ว่ามีลักษณะเช่นไร ทั้งนี้เพราะศูนยตาเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด
 ทั้งปวงและเป็นอิสระจากความหลายหลาก เพราะเป็นสิ่งที่รวมทั้งหมด ไม่สามารถจะแยก
 ออกเป็นส่วนต่าง ๆ ได้ เป็นความจริงสมบูรณ

การให้ความสำคัญในทางคุณค่าแก่ศูนยตา ศูนยตามิใช่จะมีความสำคัญในทาง
 ค่านภวิทยาเท่านั้น แต่เรายังนำศูนยตามาใช้ในเรื่องคุณค่าด้วย ในเมื่อสิ่งที่ปรากฏ
 ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ปราศจากความเป็นจริงในตัวเอง ดังนั้นสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นจึงเป็นสิ่งที่
 ปราศจากคุณค่าใด ๆ ทั้งสิ้น การที่เรามักจะให้ความสำคัญแก่สิ่งทั้งหลาย เนื่องมาจากเรามี
 อวิชชา จึงทำให้เราไปผูกพันในเรื่องคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้มากเกินไป ความ
 จริงแล้ว ทุกสิ่งเป็นสูญหมด จึงไม่มีคุณค่าใด ๆ ทั้งสิ้นในตัวเอง

นอกจากนี้แล้ว การตระหนักถึงศูนยตายังเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่โมกษะอีกด้วย
 ทั้งนี้เพราะได้ตระหนักถึงความเป็นจริงว่า มนุษย์เราไปสำคัญผิดในการกระทำและอารมณ์
 ต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่ถาวร แท้ที่จริงแล้ว ทุกสิ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากความ
 คิดซึ่งมีอยู่ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น เมื่อไรที่เราเกิดปัญญาทระหนักว่าสิ่งสมบูรณอยู่เหนือความคิด
 และเป็นสิ่งที่อธิบายไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะยืนยันทหรือปฏิเสธก็ตาม เมื่อนั้นศูนยตาก็
 จะเกิดขึ้น เราก็จะบรรลุโมกษะ

ศุนยตา ไม่ใช่เป็นทฤษฎี ไม่ใช่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเอง และ ไม่ใช่เป็นจุดเจต
ทฤษฎี มาชยมิทใช้วิชาวิธีในการวิจารณ์ทุกทฤษฎี โดยมีโคมีทฤษฎีที่เป็นของตนเอง
 จากการใช้วิชาวิธี มาชยมิทก็สรุปว่าสิ่งทั้งหลายเป็นสูญ หรือนิสสวภาวะ นั่นคือ สิ่งทั้ง
 หลายปราศจากความเป็นจริงในตัวเอง บางคนอาจจะคิดไปว่าตัวศุนยตาเอง เป็นทฤษฎี
 ความคิดเช่นนี้เป็นการเข้าใจสถานะของมาชยมิทผิดไป คือ ความจริงแล้วศุนยตาไม่ใช่
 เป็นทฤษฎี จุดประสงค์ของศุนยตา คือ การตระหนักว่าเหตุผลไม่สามารถที่จะทำให้เข้า
 ถึงความเป็นจริงได้ และพยายามที่จะกระตุ้นให้เราตระหนักถึงความรู้สึกในระดับที่สูงกว่า
 การใช้เหตุผล ศุนยตาไม่ใช่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวเอง แต่เป็นทางที่จะนำไปสู่ปัญญา
 นาคารชุนกล่าวว่า เราไม่ใช่ใช้ศุนยตาในฐานะที่เป็นทฤษฎี แต่ใช้ศุนยตาเพื่อประโยชน์
 ของศุนยตาเอง

นอกจากนี้แล้ว ศุนยตายังไม่ใช่เป็นจุดเจตทฤษฎี คือ ทรรศนะที่เห็นว่าทุกอย่าง
 ขาดสูญ ความจริงแล้วศุนยตาไม่ใช่ปฏิเสธ เฉพาะการยืนยันที่มีต่อความเป็นจริงทั้งหมด
 เท่านั้น แต่ยังปฏิเสธการปฏิเสธความเป็นจริงทั้งหมดอีกด้วย นั่นคือ ความเป็นจริงไม่
 ได้เป็นทั้งสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่ไม่ได้อยู่ หมายความว่า ศุนยตาเพียงแต่ยืนยันเท่านั้นว่าความ
 คิดด้วยเหตุผลไม่สามารถจะเข้าถึงความจริงสูงสุดได้ เพราะความจริงสูงสุดเป็นสิ่งที่อยู่
 เหนือความคิดใด ๆ ทั้งสิ้น นาคารชุนกล่าวว่า ทรายใดที่เรายังตระหนักไม่ถึงความจริง
 สูงสุด เราก้จะไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ มาชยมิทปฏิเสธทุกทรรศนะเกี่ยวกับความเป็น
 จริง แต่มิได้ปฏิเสธตัวความเป็นจริง ศุนยตาเป็นเพียงการปฏิเสธความคิด แต่ในตัว
 ศุนยตาเองแล้ว เป็นความรู้เกี่ยวกับความจริงสูงสุดที่มีอยู่ในตัวเองแล้ว ฉะนั้นเราจึงกล่าว
 ไม่ได้ว่ามาชยมิท เป็นจุดเจตทฤษฎี¹¹

นาคารชุนกล่าวว่า โลกเป็นสิ่งที่ซับซ้อน ฉะนั้น ความจริงจึงมีปะปนอยู่กับความ
 เท็จ ดังนั้นนาคารชุนจึงต้องแสดงให้เห็นถึงความเท็จของทุกทฤษฎี เพื่อที่ความจริงจะได้

¹¹ Singh, op. cit., pp. 36-43.

เปิดเผยตัวเองออกมา คือ เราจะคงทำตัวให้เป็นอิสระจากทุกทฤษฎี คือ ศูนย์ตาจากทฤษฎี เพราะนาการชุนเชื่อว่าความคิดเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ฉะนั้น ความคิดจะไปไม่ถึงความจริงซึ่ง เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด และอยู่เหนือการอธิบายใด ๆ ทั้งสิ้น

มาชยมิกกล่าวว่า ถานิพพานมีอยู่ ก็แสดงว่ามีกาารเกิดขึ้นของนิพพาน สิ่งใดก็ตามที่มีการเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมไม่เที่ยง ฉะนั้น นาคารชุนจึงสรุปว่า นิพพานไม่มีอย่างทีคนทั่วไปเข้าใจ นอกจากนี้ มาชยมิกยังถือว่า สวากยานกัถิ ปัจเจกยานกัถิ โพธิสัตถยานกัถิ ไม่มียานไหนค่ากว่ากัน ทั้งหมดเป็นเพียงอุบายโลกศลเทศนาซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่สัตถุผู้มีระดับปัญญาค่างกัน โดยมีจุดหมายปลายทางอันเดียวกัน คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง¹²

ศูนย์ตามีใช่เป็นความว่างที่ตรงข้ามกับการมีอยู่ แต่ศูนย์ตาเป็นชื่อธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งทั้งหลายซึ่งภาษามนุษย์อันเกิดจากโครงสร้างของสมองไม่สามารถจะพรรณนาได้ เราอาจกล่าวได้ว่า การพรรณนาไม่ได้นี้เป็นความจริงที่ไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น คือ เป็นความจริงในตัวเอง

นาคารชุนได้รับความคิดเรื่องศูนย์ตามาจากพระพุทธเจ้าและท่านอัสวโฆษะ คือ จากการที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่าสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ไม่ได้เป็นอะไรเลยในตัวของมันเอง สิ่งต่าง ๆ จะเกิดขึ้นเองไม่ได้ ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น ดังนั้นทุกสิ่งจึงไม่เป็นสิ่งแท้จริง แต่เป็นมายา และนอกจากนี้ท่านอัสวโฆษะซึ่งเป็นนักปรัชญานิกายมหายานคนแรกที่อธิบายว่า ความจริงแท้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด เหนือการอธิบาย เราไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าความจริงแท้มีลักษณะอย่างไร นาคารชุนนำเอาความคิดของพระพุทธเจ้าที่ว่าทุกสิ่งเป็นมายา และความคิดของอัสวโฆษะที่ว่าความจริงแท้อยู่เหนือความคิด มาพัฒนาต่อจนกลายเป็นความคิดในเรื่องศูนย์ตา ศูนย์ตาในความหมายของศูนย์ตาวาหมีไค้หมายถึง ความว่างเปล่า แต่หมายถึงการปราศจากความเป็นจริงในตัวเอง

¹² เสถียร โพธิ์นันทะ, เรื่องเดิม, หน้า 81-101.

คือ นาคารชุนมีความเห็นว่าไม่มีอะไรที่มีอยู่ใต้วัยของมันเอง ทุกสิ่งจะอยู่ใต้วัยโดย
อาศัยเหตุและมีปัจจัยเท่านั้น ฉะนั้น นาคารชุนจึงสรุปว่า ทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นสังขารธรรม
หรือสังขารธรรมล้วนแต่เป็นสูญทั้งสิ้น

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย